

RECEPTIEVE MEERTALIGHEID IN EUROPA

Hoe goed kunnen sprekers van nauw verwante talen elkaars talen begrijpen en waar liggen de grootste problemen bij de onderlinge verstaanbaarheid? Onderzoekers in Groningen zochten dit uit met behulp van online taaltests.

CHARLOTTE GOOSKENS & VINCENT J. VAN HEUVEN

Volgens Wikipedia zijn er in Europa 91 inheemse talen. Daarvan tellen er 42 meer dan 1 miljoen moedertaalsprekers. Naast deze talen wordt er ook een groot aantal niet-inheemse talen, minderheidstalen en dialecten gesproken die geen officiële status hebben. De Europese Unie hecht veel waarde aan zijn linguïstische diversiteit,

maar de grote taalverscheidenheid kan ook communicatieproblemen opleveren. Voor communicatie kunnen Europeanen natuurlijk elkaars taal leren, maar zij kunnen ook gebruikmaken van een zogenoemde lingua franca – een derde taal die alle betrokkenen in redelijke mate beheersen. Tegenwoordig is dat meestal het Engels. Recent onderzoek laat echter zien dat slechts 38% van de inwoners van de Europese Unie het Engels voldoende

beheerst om er effectief mee te kunnen communiceren (*Europeans and their languages*, 2012). Welke andere oplossingen zijn er voor de communicatieproblemen die de taalverscheidenheid in Europa oplevert?

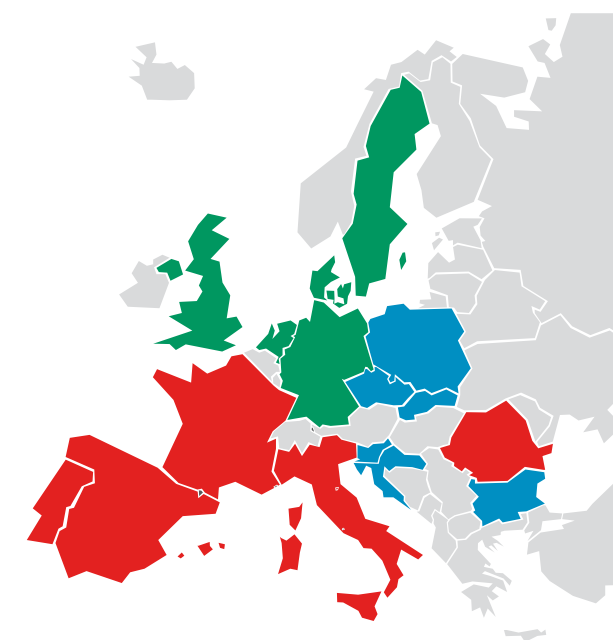
Wellicht kunnen we iets leren van Scandinavië. Deens, Zweeds en Noors zijn zo nauw verwant dat sprekers in staat zijn over de taalgrenzen heen met elkaar te communiceren terwijl ieder zijn eigen taal blijft spreken. De Scandinavische talen lijken zo veel op elkaar dat ieder de andere taal voldoende kan begrijpen, ook al spreekt hij hem zelf niet. We noemen dit wel receptieve meertaligheid. Met de introductie van de term *luistertaal* door het team van Jan ten Thije aan de Universiteit van Utrecht is er recentelijk ook aandacht gekomen voor het feit dat Nederlanders en Duitsers met behulp van receptieve meertaligheid vrij goed met elkaar kunnen communiceren. Wat andere nauw verwante talen in Europa betreft, is er echter nauwelijks onderzoek geweest naar onderlinge verstaanbaarheid en de factoren die in dergelijke situaties bijdragen aan succesvolle communicatie. In ons project Mutual Intelligibility of Closely Related Languages in Europe hebben we de onderlinge begrijpelijkheid van 70 nauw verwante taalparen in Europa geïnventariseerd met behulp van een aantal computergestuurde luister- en leestests. Ook hebben we uitgezocht hoe vaak Europeanen in aanraking komen met de buurtalen, hoe mooi ze die talen vonden en hoeveel sympathie zij hadden voor de sprekers van die talen. Ten slotte hebben we becijferd hoeveel de talen op elkaar lijken, qua klankvormen (fonetisch), woordenschat (lexicaal), woordbouw (morfologie) en zinsbouw (syntaxis). Deze berekeningen leveren de linguïstische afstanden op tussen twee talen. Inmiddels hebben meer dan 40.000 Europeanen deelgenomen aan het onderzoek.

Het onderzoek helpt ons vast te stellen waar de grootste problemen liggen bij de onderlinge verstaanbaarheid van de verschillende taalparen en kan daarmee een basis vormen voor een advies over de meest geschikte aanpak ter bevordering van receptieve meertaligheid in Europa. Luistertaal werd tot nu toe vooral buiten het onderwijs om verworven. De Taalunie heeft onlangs in samenwerking met een aantal Nederlandse onderzoe-

kers een standpuntbepalende nota geschreven waarin onder andere wordt bepleit de speciale strategieën die nodig zijn om te kunnen communiceren via luistertaal op te nemen in officiële niveau-eisen zoals vastgelegd in het European Qualification Framework (EQF) (Taalunie, 2016). Zowel de sprekers als luisteraars moeten zich dan leren aanpassen aan hun gesprekspartner, een vaardigheid die tot nu toe nauwelijks aandacht kreeg.

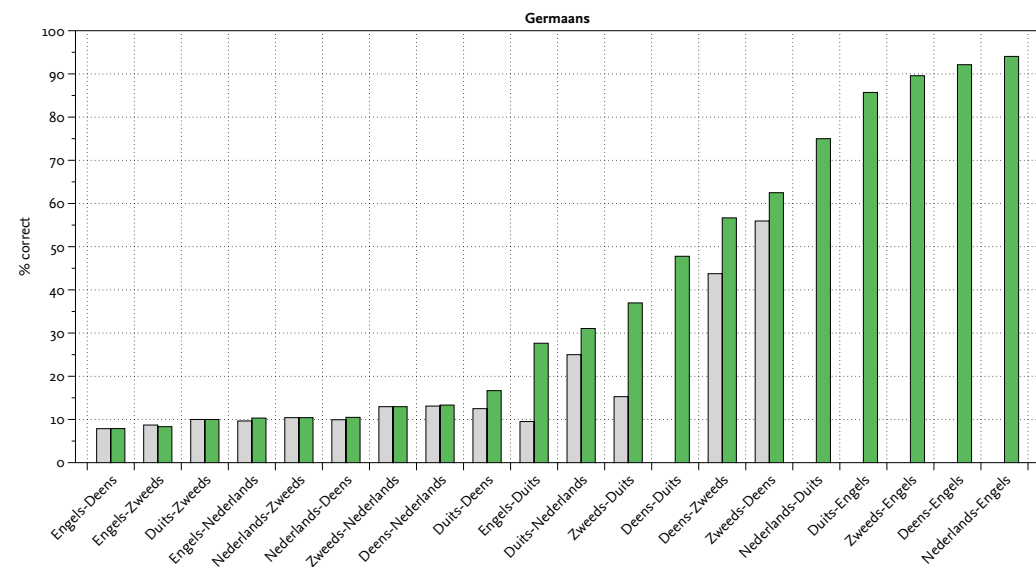
Het onderzoek

In onze onderzoeksgroep hebben drie promovendi de onderlinge verstaanbaarheid van de officiële talen van de Europese Unie binnen de drie grootste taalfamilies in Europa gemeten (zie figuur 1). Zij verdedigden hun proef-

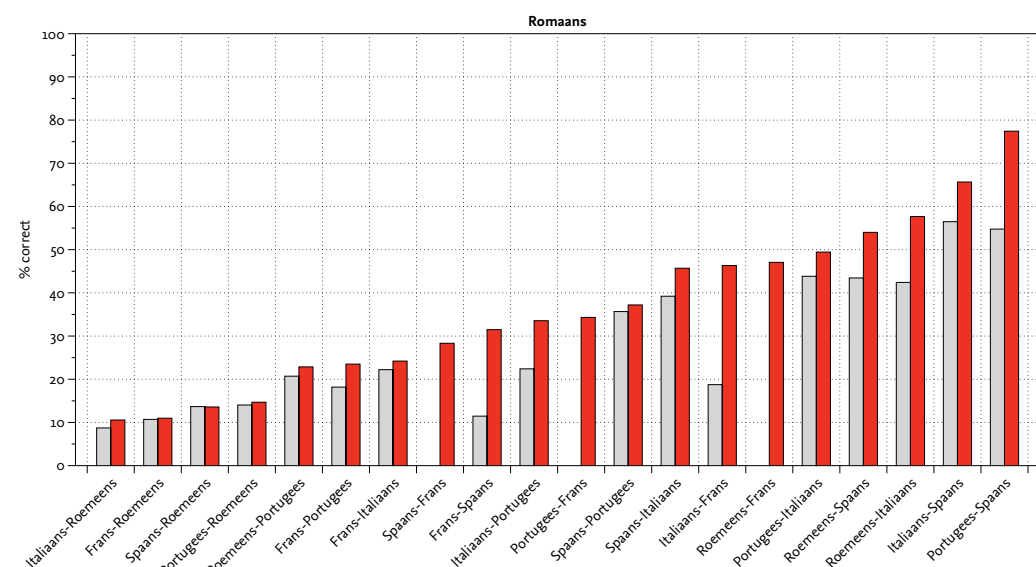

GERMAANS	ROMAANS	SLAVISCH
Deens	Frans	Bulgaars
Duits	Italiaans	Kroatisch
Engels	Portugees	Pools
Nederlands	Roemeens	Slovaaks
Zweeds	Spaans	Sloveens
		Tsjechisch

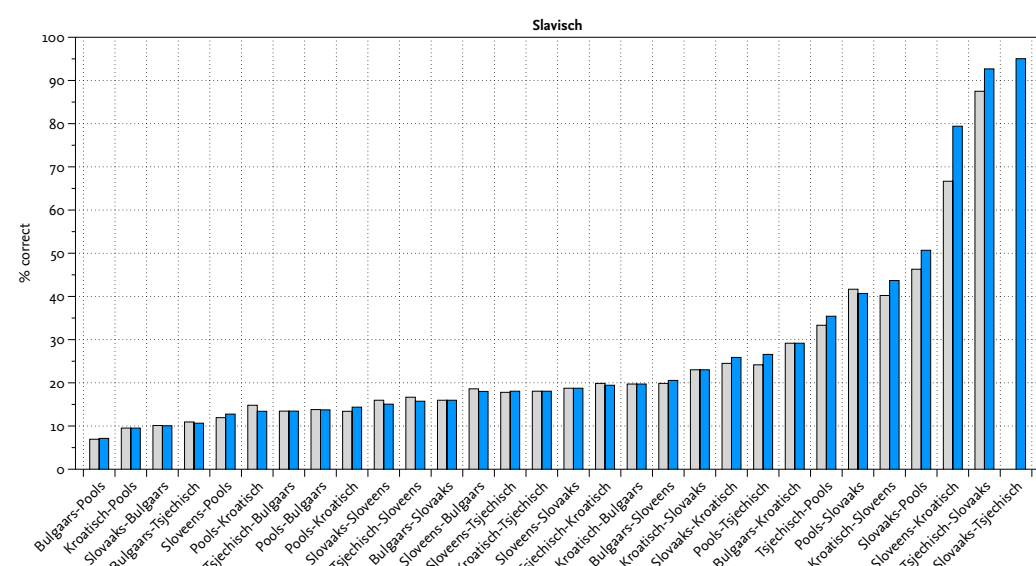
Figuur 1. Vergeleken talen binnen taalfamilies

Figuur 2. Onderlinge verstaanbaarheid tussen sprekers van Germaanse talen

Figuur 3. Onderlinge verstaanbaarheid tussen sprekers van Romaanse talen

Figuur 4. Onderlinge verstaanbaarheid tussen sprekers van Slavische talen

schriften in de loop van 2016 (zie Swarte (2016) voor het Germaans, Golubović (2016) voor het Slavisch en Voigt (in voorbereiding) voor het Romaans). We hebben drie verschillende tests ontwikkeld om de begrijpelijkheid van gesproken en geschreven talen te meten, op woordniveau (woordvertaalttest), op zinsniveau (zogenoemde cloze test) en op tekstniveau (meerkeuzebegripsvragen).

Om zo veel mogelijk proefpersonen te bereiken werden de tests aangeboden via een internetapplicatie. De link naar het experiment (<www.micrela.nl/app>) hebben we via sociale media (vooral Facebook) verspreid. Voorafgaand aan de test moest de deelnemer vragen beantwoorden over zijn taalachtergrond, zijn leeftijd en zijn ervaring met en houding ('attitude') tegenover andere talen binnen zijn eigen taalfamilie. Daarna werd hij getest in een van de talen binnen zijn eigen taalfamilie.

Onderlinge verstaanbaarheid

We beperken ons hier tot de resultaten van de gesproken cloze test. De resultaten van deze test correleren het hoogst met de oordelen die de luisteraars zelf hadden over hun begrip van de testtaal. Bij een cloze test, ook wel gatentest genoemd, hoort (of leest) de deelnemer een tekst waarin af en toe een woord is weggepoetst zodat op die plek een gat ontstaat. Hij moet dan nagaan welk woord op welke plek ontbrak – in onze test met keuze uit een lijstje van twaalf mogelijkheden. De gekleurde staafjes in de drie grafieken (zie figuur 2, 3 en 4) laten zien hoe goed luisteraars gesproken teksten in andere talen binnen hun eigen taalfamilie begrijpen (de grijze staafjes zullen verderop worden besproken). De eerste taal onder een staaf is de moedertaal van de luisteraar, de tweede taal is de testtaal. Ieder taalpaar komt daarom twee keer voor. In de grafiek met de Germaanse resultaten zien we bijvoorbeeld dat Engelse luisteraars minder dan 10% van de woorden op de juiste plek invulden als

ze luisterden naar het Deens, terwijl de Denen meer dan 90% scoorden als ze Engels als testtaal hoorden.

De gemiddelde verstaanbaarheid is het hoogst voor de Germaanse groep (40% correct op de gatentest), iets lager voor het Romaans (36%) en het laagst voor het Slavisch (34%). De hoge Germaanse scores kunnen worden verklaard door het feit dat het Engels en soms ook het Duits verplichte schoolvakken zijn. Ook de onderlinge verstaanbaarheid tussen Denen en Zweden is relatief hoog, met scores boven de 50%. De grafieken laten ook zien dat er veel variatie is binnen iedere taalfamilie, met scores tussen de 10% en 95%. De hoogste onderlinge verstaanbaarheid vinden we voor Tsjechisch/Slovaaks (93% en 95%). Portugezen verstaan Spaans veel beter (77%) dan andersom (37%).

Voorspellers

Een van de doelstellingen van het project was te onderzoeken in hoeverre de verstaanbaarheidsscores kunnen worden voorspeld door taalkundige en niet-taalkundige factoren. Om statistische voorspellingen te kunnen doen hebben we per proefpersoon een contactscore berekend op basis van zijn eerdere ervaring met de testtaal via televisie, films, computerspellen, kranten, onderwijs en persoonlijk contact. We berekenden ook attitudescores op basis van vragen over houdingen tegenover de taal. De linguïstische afstanden tussen de talen zijn becijferd met behulp van moderne methoden op elk van de vier taalkundige niveaus (fonetisch, lexicaal, morfologisch

en syntactisch) (zie kader 1 voor voorbeelden en de drie genoemde proefschriften voor verdere details).

Contact blijkt de beste voorspeller van verstaanbaarheid: 82% van de variantie in de verstaanbaarheidsdata kan worden voorspeld door de contactscores. Als we lexicale afstanden toevoegen kunnen we 88% voorspellen en met fonetische afstanden erbij 89%. Andere factoren voegen niets toe aan de voorspelling van onderlinge verstaanbaarheid.

Het is logisch dat contact met een taal zo'n goede voorspeller is. Als een luisteraar veel ervaring heeft met

een taal zal hij de taal beter verstaan dan wanneer hij de taal niet of nauwelijks heeft gehoord – ook al lijkt de andere taal veel op zijn eigen taal. We wilden echter ook te weten komen in hoeverre verstaanbaarheid kan worden voorspeld uitsluitend op basis van linguïstische afstanden. Daarom maakten we een selectie van proefpersonen die de testtaal niet hadden geleerd op school en die er tevens een minimum aan contact mee hadden gehad. De resultaten van deze groep proefpersonen worden weergegeven met de grijze staafjes in de drie grafieken. Door de selectie is de verstaanbaarheid in

Zelfs een heel korte cursus gericht op receptieve taalverwerving kan het begrip van een verwante taal al aanzienlijk verbeteren

de meeste talencombinaties nu natuurlijk lager. Enkele talencombinaties vallen helemaal weg, omdat alle proefpersonen de testtaal op school hadden geleerd. De gemiddelde verstaanbaarheid in de Germaanse groep is nu nog maar 18%, maar in de Romaanse en Slavische groep is de onderlinge verstaanbaarheid nog steeds redelijk (28% en 24%). In iedere taalgroep zijn er een paar taalcombinaties die ook zonder voorkennis redelijk onderling verstaanbaar zijn. We weten dat Denen en Zweden met enige moeite elkaar kunnen verstaan, ook al hebben ze elkaars talen niet geleerd. Denen hebben in ons onderzoek een score van 44% voor het verstaan van Zweeds. Als we daarom 40% kiezen als ondergrens voor succesvolle communicatie, zijn er slechts twee Germaanse talen in ons onderzoek (Zweeds en Deens) die onderling verstaanbaar zijn. In de Romaanse taalfamilie zijn volgens dit criterium Italiaans en Spaans onderling verstaanbaar. Portugezen en Roemenen verstaan Italiaans en Spaans boven de drempel van 40% maar andersom hebben Italianen en Spanjaarden meer moeite met Portugees en Romaans. In de Slavische taalfamilie is er, volgens ons criterium, onderlinge verstaanbaarheid tussen Tsjechisch en Slovaaks, tussen Sloveens en Kroatisch en tussen Slovaaks en Pools.

Een statistische analyse* laat zien dat we 76% van de variantie in verstaanbaarheid tussen alle taalparen in de groep proefpersonen zonder voorkennis voorspeld kan worden uit lexicale en fonetische afstanden. Als we de analyses afzonderlijk uitvoeren per taalfamilie blijkt dat de onderlinge verstaanbaarheid tussen de Germaanse talen zelfs voor 91% kan worden voorspeld op basis van uitsluitend lexicale afstanden. De percentages zijn ook redelijk hoog voor de Romaanse taalfamilie (71%) en wat lager voor de Slavische taalfamilie (60%).

Conclusies

Onze resultaten laten zien dat de onderlinge verstaanbaarheid tussen gesproken nauw verwante talen in de drie grootste taalfamilies in Europa gemiddeld genomen vrij laag is. Voor sommige taalparen is er echter wel sprake van voldoende begrip om receptieve meertaligheid mogelijk te maken. Per taalcombinatie moet worden bekeken of deze manier van communiceren kan worden aanbevolen boven het gebruik van andere communicatiestrategieën, zoals Engels als lingua franca. Het voor-

deel van receptieve meertaligheid is dat leren begrijpen veel sneller gaat dan leren spreken en dat leerlingen kunnen communiceren zonder dat ze bang hoeven te zijn om daarbij fouten te maken. Door een taal eerst te leren begrijpen wordt de drempel om ze te leren spreken uiteindelijk lager.

Uit ons onderzoek is gebleken dat slechts een heel korte cursus gericht op receptieve taalverwerving het begrip van zo'n verwante taal aanzienlijk kan verbeteren (zie hoofdstuk 6 in Golubović, 2016). Daarbij is het vooral belangrijk aandacht te besteden aan niet-verwante woorden (die kun je niet raden) en aan verwante woorden met verraderlijke betekenisverschillen (zogenaamde valse vrienden, bijvoorbeeld Fries *It ken net* = Nederlands *Het kan niet*). Een groot deel van de verstaanbaarheid kan worden verklaard door eerdere ervaring die de testpersoon heeft gehad met de taal. Het is dus ook belangrijk ervoor te zorgen dat de inwoners van Europa in aanraking komen met de talen in hun buurlanden. ■

NOOT

* De Roemenen bleken veel beter in staat te zijn de andere Romaanse talen te begrijpen dan men zou verwachten op basis van linguïstische afstanden. De reden is waarschijnlijk dat alle Roemenen Frans op school hebben geleerd en daardoor relatief makkelijk de andere talen kunnen begrijpen. Verder kijken Roemenen vaak tv-programma's uit de andere landen zonder nasynchronisatie. We hebben de Roemeense testpersonen in onze analyse buiten beschouwing gelaten.

Dit onderzoek is mogelijk gemaakt door een NWO-subsidie (nummer 276-75-005 voor het Vrije Competitieproject Mutual Intelligibility of Closely Related Languages in Europe: Linguistic and Non-Linguistic Determinants). De data zijn verzameld door Femke Swarte, Jelena Golubović en Stefanie Voigt in het kader van hun promotieonderzoek. Hun proefschriften zijn/worden in de loop van 2016 verdedigd.

LITERATUUR

- Golubović, J. (2016). *Mutual intelligibility in the Slavic language area* (Dissertatie). Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Europeans and their languages (Special Eurobarometer 386). (2012). Geraadpleegd via http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_386_en.pdf
- Swarte, F. (2016). *Predicting the (mutual) intelligibility of Germanic languages from linguistic and extra-linguistic factors* (Dissertatie). Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Taalunie. (2016). *Luistertaal: Position paper inzake de Skills Agenda van de Europese Commissie*. Den Haag: Taalunie. Geraadpleegd via <http://taalunieversum.org/inhoud/luistertaal>
- Voigt, S. (in voorbereiding). *Predicting the (mutual) intelligibility of Romance languages from linguistic and extra-linguistic factors* (Dissertatie). Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.

LEXICALE AFSTAND

Lexicale afstand tussen steeds twee talen = aantal niet-verwante woordparen (non-cognaten) gedeeld door het totaal aantal vergeleken woordparen.

Voorbeeld voor Nederlands – Engels – Duits

Per regel zijn de cognaten aangegeven in de gekleurde cellen. In het onderzoek waren de aantallen vergeleken woorden veel groter.

NEDERLANDS	DUITS	ENGELS	N–D	N–E	D–E
kamer	Zimmer	room		1	1
stoel	Stuhl	chair		1	1
vis	Fisch	fish			
vlinder	Schmetterling	butterfly	1	1	1
oom	Onkel	uncle	1	1	
kop	Tasse	cup	1		
Lexicale afstand			3/6 = 50%	4/6 = 67%	3/6 = 50%

FONETISCHE AFSTAND

Fonetische afstand = percentage klanken die verschillen in de cognaten van twee talen.

Voorbeeld voor Engels – Duits

Engels school [sku:l], Duits Schule [ʃu:lə]:

1	2	3	4	5
s	k	u:	l	
ʃ		u:	l	ə
1	1			1

Er zijn 3 verschillen ([ʃ] wordt [s], [k] verdwijnt, [ə] wordt toegevoegd) op 5 posities. Dit is een verschil van 3/5 of 60%. De fonetische afstand tussen twee talen is de gemiddelde afstand tussen alle cognaten in parallelle woordenlijsten van de twee talen.

Kader 1. Hoe kun je taalkundige afstand meten?